

Lublin, 15.04.2019 r.

Prof. dr hab. Andrzej Sękowski

Katedra Psychologii Różnic Indywidualnych KUL

Recenzja pracy doktorskiej mgr Katarzyny Piotrowskiej pt. *Zjawisko myślenia*

kontrfaktycznego. Różnice indywidualne, napisanej pod kierunkiem

dr hab. Grażyny Wąsowicz-Kiryło

Przedstawiona do oceny dysertacja dotyczy zjawiska spontanicznego myślenia kontrfaktycznego wraz z jego psychologicznymi determinantami i korelatami. W pracy Autorka koncentruje się przede wszystkim na spontanicznym myśleniu kontrfaktycznym. Efektem jego są wyobrażenia lepszych niż faktyczne wersje własnych działań jednostki.

Nadal nieznane są mechanizmy psychologicznych uwarunkowań skłonności jednostki do spontanicznego angażowania się w myślenie kontrfaktyczne. Dotychczasowe badania dotyczyły głównie generowania myśli kontrfaktycznych na temat jednego, najczęściej negatywnego zdarzenia.

W części pierwszej pracy zaprezentowano przegląd literatury psychologicznej dotyczącej myślenia kontrfaktycznego. Na wstępie zaprezentowano definicje, a także wprowadzające informacje do podjętego tematu pracy. Następnie zaprezentowano koncepcje teoretyczne dotyczące wyjaśniania badanych zależności. Autorka prezentuje trzy koncepcje teoretyczne: teorię norm Kahnemana i Millera, teorię dysonansu poznawczego Festingera oraz funkcjonalną teorię myślenia kontrfaktycznego Roese i Epstude`a. W podrozdziale drugim opisuje zjawisko wzbudzania procesu myślenia kontrfaktycznego. Prezentując teorię norm Kahnemana i Dale`a T. Millera podejmuje zagadnienie normalności oraz anormalności

doświadczenia oraz ich następstw, a także zależności między teorią norm a myśleniem kontrfaktycznym. Prezentując teorię Festingera koncentruje się na reakcji jednostki na doświadczaną niezgodność. Wspomina o zjawisku poznawczej (nie) spójności w myśleniu kontrfaktycznym.

W podrozdziale trzecim omawiane jest zagadnienie intencjonalnego oraz spontanicznego myślenia kontrfaktycznego. W ramach tego rozdziału zaprezentowano zagadnienie pomiaru intencjonalnego myślenia kontrfaktycznego, podobnie spontanicznego myślenia kontrfaktycznego. Omówiono ponadto okoliczności sprzyjające spontanicznej aktywacji myślenia kontrfaktycznego. W ramach tej problematyki zaprezentowano znaczenie negatywnych zdarzeń i negatywnego afektu, jako czynników aktywujących spontaniczne myślenie kontrfaktyczne. Ponadto omówiono sytuacje typu „o mały włos” i jej związek z myśleniem kontrfaktycznym. Omówiono ponadto zależności pomiędzy podjęciem działania oraz decyzji, a myśleniem kontrfaktycznym.

W podrozdziale czwartym omówiono zagadnienie myśli kontrfaktycznych. Wyróżniono określone typy myśli: myśli kontrfaktyczne polepszające i pogarszające, myśli z dodanymi i usuniętymi elementami reprezentacji faktycznych zdarzeń, myśli dotyczące działań własnych, innych osób i losu. Podrozdział ten jest zakończony klasyfikacją myśli kontrfaktycznych.

W kolejnych podrozdziałach zaprezentowane są badania innych autorów dotyczące spontanicznego polepszającego myślenia kontrfaktycznego na własny temat i jego korelatów. Kończąc część teoretyczną Autorka przedstawia zagadnienie skłonności do spontanicznego myślenia kontrfaktycznego jako charakterystyki jednostki.

Omawiana część pierwsza pracy napisana jest precyzyjnym językiem. Autorka w sposób dojrzały prezentuje podjęte zagadnienia. Są on właściwym wprowadzeniem do części drugiej pracy, w której zaprezentowano badania własne.

W części drugiej pracy zaprezentowano wyniki badań własnych. W pracy dążono do realizacji szeregu celów badawczych: (1) Stwierdzenie czy spontaniczne generowanie przez ludzi myśli kontrfaktycznych na temat lepszych wersji własnych działań może być traktowane jako skłonność wykazującą międzysytuacyjną spójność. W tym celu dążono do udzielenia odpowiedzi na pytania szczegółowe: (1a) Czy tworzenie przez ludzi myśli kontrfaktycznych ukazujących lepsze wersje własnych działań związane jest jedynie z doświadczeniem zdarzeń o znanych i negatywnych konsekwencjach, czy może także dotyczyć sytuacji, których wynik nie jest znany? (1b) Jeśli myślenie kontrfaktyczne może dotyczyć własnych działań lub decyzji jednostki zarówno o znanych, jak i nieznanym wynikach, to czy są to dwa odrębne zjawiska? (2) Określenie z jakimi cechami psychologicznymi powiązana jest skłonność do spontanicznego angażowania się w myślenie kontrfaktyczne.

Chcąc odpowiedzieć na postawione pytania, Autorka pracy stworzyła własne narzędzie badawcze – Kwestionariusz mierzący skłonność do spontanicznego myślenia kontrfaktycznego (SSMK). Dokonała Ona również jego psychometrycznej walidacji. W pracy zaprezentowano trzy badania własne. W badaniu pierwszym dokonano walidacji stworzonego narzędzia badawczego. Celem badania było także rozpoznanie związku aspektów formalnej charakterystyki zachowania (wyróżnionych w Regulacyjnej Teorii Temperamentu Strelaua) oraz aspektu treściowego (poczucia własnej skuteczności) ze skłonnością do spontanicznego angażowania się w myślenie kontrfaktyczne na temat lepszych wersji własnych działań mierzoną kwestionariuszem SSMK. Uzyskane wyniki badań wskazują na to, iż tendencja do spontanicznego myślenia kontrfaktycznego związana jest z obydwoma czasowymi wymiarami temperamentu: perseweratywnością i zwawością oraz że są to zależności o przeciwnych kierunkach. Autorka pracy w sposób konsekwentny przedstawia wyniki badania pierwszego oraz dokonuje interesującej dyskusji wyników.

Badanie II dotyczy cech charakteryzujących proces podejmowania decyzji przez jednostkę i skłonności do spontanicznego angażowania się w myślenie kontrfaktyczne na temat lepszych wersji własnych działań. Analiza uzyskanych wyników wykazała, że sformułowane hipotezy potwierdziły się. Tendencja do spontanicznego tworzenia polepszających myśli kontrfaktycznych o sobie koreluje dodatnio zarówno z tendencją do stosowania strategii maksymalizowania w podejmowaniu decyzji (a także podwymiarami tej cechy), jak i ze skłonnością do odczuwania żalu związanego z utratą odrzuconych w wyniku podjęcia decyzji możliwości. Zaprezentowane wyniki badań są interesujące; Autorka dokonała właściwej ich interpretacji. Uzyskane w badaniu rezultaty potwierdzają związek między cechami procesu podejmowania decyzji (wraz z reakcją na dokonanie wyboru) z analizowanym w pracy typem myślenia kontrfaktycznego.

W badaniu III podjęto zagadnienie zależności pomiędzy preferencjami poznawczymi a skłonnością do myślenia kontrfaktycznego. Uwzględnione tu zostały cechy charakteryzujące preferencje poznawcze jednostki: potrzeba poznawczego domknięcia (wraz z wymiarem zdecydowania) oraz styl poznawczy refleksyjność – impulsywność. Sformułowano tu problem badawczy brzmiący: P8: Czy istnieje zależność między preferencjami poznawczymi jednostki, a jej skłonnością do spontanicznego angażowania się w myślenie kontrfaktyczne (na temat lepszych wersji własnych działań)? Innymi słowy, czy (a jeśli tak, to w jakim stopniu) interindywidualne zróżnicowanie w zakresie potrzeby poznawczego domknięcia (wraz z wymiarem zdecydowania) oraz refleksyjności – impulsywności pozwala wyjaśnić międzyosobnicze różnice w zakresie skłonności do spontanicznego angażowania się w myślenie kontrfaktyczne (na temat lepszych wersji własnych działań)? Omawiając podstawy teoretyczne zmiennej, jaką jest potrzeba domknięcia poznawczego Autorka pracy podejmuje istotne aspekty tego wymiaru w odniesieniu do podjętej problematyki myślenia kontrfaktycznego. Formułuje również pytanie i hipotezę

badawczą.

Problem P8a brzmi: Czy istnieje zależność między potrzebą poznawczego domknięcia jednostki, a skłonnością do spontanicznego angażowania się w myślenie kontrfaktyczne (na temat własnych działań)? Odpowiednio sformułowano hipotezę. H8: Im wyższy jest poziom zdecydowania jednostki, tym niższa jest jej skłonność do angażowania się w spontaniczne myślenie kontrfaktyczne (na temat własnych działań). Kolejnym wymiarem badanym i omówionym w części teoretycznej wprowadzającej do prezentacji wyników badania III jest refleksyjność – impulsywność. Wymiar ten dobrze znany w psychologii różnic indywidualnych został również dobrze opisany w polskiej literaturze psychologicznej. Autorka pracy omawia ciekawy aspekt funkcjonowania tego wymiaru w aspekcie redukcji lęku. Należy jednak podkreślić, że wymiar refleksyjność – impulsywność nie był jak dotąd badany w kontekście skłonności do spontanicznego angażowania się w myślenie kontrfaktyczne.

W badaniu III udział wzięły osoby dorosłe, zarejestrowane w Panelu ARIADNA. Osoby te same zgłosiły się do badania. Dobór do badania można uznać jako ochotniczy. W badaniu zastosowano skróconą wersję Skali Potrzeby Poznawczego Domknięcia (PPD, Kossowska, Hasnusz, Trejtowicz 2012). Do badania stylu refleksyjność – impulsywność zastosowano Kwestionariusz R-I autorstwa A. Matczak (narzędzie niepublikowane). W badaniu tym potwierdzono ujemną zależność między przekonaniem jednostki, że potrafi sprawnie podejmować decyzje, a jej skłonnością do spontanicznego angażowania się w myślenie kontrfaktyczne na temat lepszych wersji własnych działań. Ponadto nie wykazano zależności pomiędzy potrzebą poznawczego domknięcia, a skłonnością do spontanicznego angażowania się w polepszające myślenie kontrfaktyczne. Refleksyjność w wymiarze braku pewności siebie, zgodnie z oczekiwaniami, współwystępuje z podwyższoną tendencją do spontanicznego myślenia kontrfaktycznego. Wynik ten wskazuje na to, że osoby o wysokiej

skłonności do spontanicznego angażowania się w myślenie kontrfaktyczne częściej niż inne wykazują m.in. niechęć do zmian, wyzwania i lęk przed niepowodzeniem. Autorka prezentuje w tym miejscu pracy szereg interesujących zależności dotyczących potrzeby poznawczego domknięcia oraz stylu poznawczego refleksyjność – impulsywność.

Interesującą częścią pracy jest dyskusja ogólna. Autorka, interpretując uzyskane wyniki, sięga do istotnych pozycji bibliograficznych. Nie ogranicza się tylko do pozycji zawartych w części teoretycznej, chociaż stanowią one podstawę dla zaprezentowanej interpretacji wyników własnych. Autorka formułuje między innymi wniosek o temperamentalnym podłożu skłonności do spontanicznego angażowania się w polepszające myślenie kontrfaktyczne na własny temat.

W zaprezentowanych w pracy badaniach nie wykazano zależności pomiędzy potrzebą domknięcia poznawczego (bez wymiaru rozwagi), a skłonnością do angażowania się w spontaniczne myślenie kontrfaktyczne na temat lepszych wersji własnych działań. Autorka w sposób interesujący interpretuje szereg danych empirycznych uzyskanych w badaniach własnych.

W końcowej części pracy Autorka prezentuje ograniczenia badań własnych i propozycje kierunków dalszych badań nad skłonnością do spontanicznego polepszającego myślenia kontrfaktycznego na własny temat. Są to też moje uwagi dotyczące pracy. Wśród ograniczeń jak pisze Autorka pracy, wskazać należy niezestawienie wyników pomiaru Kwestionariuszem SSMK z innymi wskaźnikami myślenia kontrfaktycznego opisywanymi w literaturze. Podobnie mankamentem badań własnych jest nieuwzględnienie jednocześnie (w jednym badaniu) wszystkich, lub choćby większości analizowanych zmiennych. Wartościowe byłoby włączenie do jednego modelu zarówno cech temperamentu jak i refleksyjności – impulsywności oraz oceny własnej zdolności do podejmowania decyzji. Było to spowodowane praktyczną przyczyną, jaką stanowiło duże obciążenie badanych osób. Sądzę,

że w przyszłych badaniach można ten mankament wyeliminować. Dobrze byłoby ponadto, gdyby w badaniach nad myśleniem kontrfaktycznym próby nie stanowili wyłącznie lub głównie studenci.

Korzystne byłoby uwzględnienie w badaniach nad myśleniem kontrfaktycznym wymiaru, jakim jest klarowna koncepcja siebie, a także skłonność do stosowania logicznej analizy w sytuacjach stresowych i budowanie poczucia przygotowania na przyszłość – posiadanie kontroli nad przyszłym biegiem zdarzeń.

Oceniana praca jest bardzo wartościowa i zasługuje na wysoką ocenę. Podjęty temat jest nowatorski, a uzyskane wyniki dostarczają istotnych informacji na temat korelatów i uwarunkowań myślenia kontrfaktycznego. Autorka sięgnęła do bardzo bogatej obcojęzycznej literatury naukowej. Należy podkreślić umiejętność korzystania z pozycji bibliograficznych w procesie interpretacji uzyskanych wyników.

Struktura pracy jest logiczna i zwarta. Język, jakim napisana jest praca zasługuje na wysoką ocenę. Jest on precyzyjny i trafnie opisuje badane zależności.

Materiał zaprezentowany w aneksie wyjaśnia szereg zależności opisanych w pracy.

Na szczególnie wysoką ocenę zasługuje nowatorstwo podjętych badań. Interpretacja uzyskanych wyników oparta została na rzetelnych analizach statystycznych.

Wartość pracy oceniam bardzo wysoko. Dotyczy to zarówno jej części teoretycznej jak i badawczej. Obie zresztą części tworzą interesującą i inspirującą całość.

Praca doktorska Pani mgr Katarzyny Piotrowskiej zatytułowana *Zjawisko myślenia kontrfaktycznego. Różnice indywidualne*, w pełni odpowiada warunkom określonym w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o tytule i stopniach naukowych (Dz. U. z 2016 r., poz. 882 z późn. zm.) i wnioskuję o dopuszczenie Autorki dysertacji do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

